

האיום על עתיד השידור הציבורי בישראל

בעקבות ספרו של דן כספי: 'סליחה תקלה, דעיכתה של רשות השידור, צבעונים, 2006

ירון אזרחי

השידור הציבורי ברדיו ובטלוויזיה הוא יסוד חשוב במשטר הדמוקרטי, כאשר זה נהנה ממידה מספקת של עצמאות כדי לשרת את האזרחים. ייעודו של השידור הציבורי הוא בראש ובראשונה לספק לציבור תמונה רבגונית, מעודכנת ומהימנה של המצב החברתי והפוליטי, ולשקף את החלטות השלטון ופעולותיו לצורך הערכה ביקורתית של האזרחים. מאחר שבדמוקרטיה אין השלטון אלא שליחו של העם, שהוא הריבון הנותן לשלטון כוח כדי לשרת אותו, השידור הציבורי אמור להיות מכשיר של העם בפיקוחו על השלטון.

ואלה הן הסכנות האורבות לשידור הציבורי בישראל:

1. פוליטיזציה: הפיכת השידור הציבורי לזרוע של השלטון כאמצעי לעצב דעת קהל אוהדת.
  2. מסחור: שחיקת השידור הציבורי על ידי חדירת ערכי השוק לשידור ואף הפרטתו בפועל.
  3. ניוון: התנוונות והרס בשידור הציבורי, בגלל כישלון ניהולי מתמשך וביורוקרטיה המפרקים את הפרופסיה העיתונאית ומערערים את התשתית המקצועית של השידורים.
- פרופסור דן כספי מתמקד בספרו הקצר בעיקר בסכנת הפוליטיזציה ובתהליכי ניוון ניהולי ברשות השידור ובקשר ההדוק ביניהם. הספר עשיר במידע על הניסיונות ההרסניים של הממונים הפוליטיים על רשות השידור לרתום אותה לצורכיהם הפוליטיים והמפלגתיים המידיים. במשך

* פרופסור ירון אזרחי הוא פרופסור מן המניין בחוג למדע המדינה באוניברסיטה העברית ועמית בכיר לשעבר במכון הישראלי לדמוקרטיה. דואר אלקטרוני:

msezrahi@huji.ac.il

שנים אחדות שירת כספי כחבר בוועד המנהל של רשות השידור. עמדה זו אפשרה לו להיאבק למען ערכי השידור הציבורי (מעמדת מיעוט) ולתעד את הניסיונות לפוליטיזציה של רשות השידור כחוקר־מבקר וכמשתתף־מתבונן. למרות העובדה שספרו של כספי אינו ספר מעמיק במיוחד, המצייד את הקורא המצוי בתובנות על תפקיד רשות השידור הציבורית ביצירת מרחב השיח האזרחי בדמוקרטיה בת זמננו או בהבנה של השורשים הנורמטיביים והחוקתיים של כיכר העיר האלקטרונית, זהו ספר חשוב. קצתו של הספר הוא ספר זיכרונות, ואולי אף חשוב מזה, עדות של אדם מהימן וחוקר מקצועי בתחום התקשורת היודע להעריך את חשיבות השידור הציבורי. מיומנותו המקצועית והציבורית של כספי נותנת תוקף לסיפורים הקשים שהוא מספר על ההתערבויות הפוליטיות החוזרות ונשנות ברשות השידור ועל ניהולה הכושל. קטעים אלה בספר צריכים לקומם כל אזרח הדבק בערכים דמוקרטיים ורואה בשידור הציבורי נכס של האזרחים. כספי מתאר כיצד כיכר העיר האלקטרונית, המיועדת במקורה לשמש במה להחלפת דעות שונות של האזרחים וכאמצעי לבקר את השלטון, נהפכת בהדרגה לשדה ציד פוליטי, שמשתתפים בו ללא בושה ראשי ממשלה, שרים, עסקנים פוליטיים קטנים ועושי דברם. במשך שנים אנו עדים כיצד רומסים עיתונאים מוכשרים וביקורתיים ומסלקים עורכים נועזים מתוך שימוש חוזר ונשנה בצנזורה משפילה, במינויים פוליטיים ובסנקציות כלכליות (דחייה או מניעה של העברת כספים ממשד האוצר), הגובלים לפעמים בניסיון לשתק את השידורים.

על אלה יש להוסיף את האיומים הפופוליסטיים של חברי כנסת לבטל את האגרה הנותנת בידי כל בעל רדיו וטלוויזיה מניה מוסרית לצפות לקבל מן השידור הציבורי שירות אזרחי ראוי.

בשל הטלטלה הבלתי פוסקת הזאת ובשל בינוניות המינויים הפוליטיים לרשות השידור, לא פיתחו ראשי רשות השידור עד ימינו תפיסה כוללת ומקיפה של השידור הציבורי, שתבדיל בינו ובין השידור המסחרי, הצומח במהירות מסחררת בישראל. במקום זאת, אנו מוצאים ביטויים רבים לניסיונות של אנשי השידור הציבורי (כמובן לא של כולם) לחקות את הז'נרים ואת הטקטיקות של הערוצים שממומנים במימון מסחרי. עובדה זו מעידה על היעדר תשתית נורמטיבית וקונספטואלית, שהייתה צריכה לשמש בסיס לחינוך עיתונאי של שדרני השידור הציבורי ולבסס את זהותם המקצועית כמשרתי ציבור, השואבים את סמכותם ואת תגמולם המקצועי מערכי הדמוקרטיה ולא מערכי השוק. בשל הקרבה בין הסגנונות של חטיבות השידור הציבורי והמסחרי, נשחקת הייחודיות של ערוצי תקשורת מגוונים, האמורים לספק לציבור מנעד רחב של אפשרויות. מספרם הרב באופן יחסי של ערוצי תקשורת יוצר אשליה של פלורליזם, שאינו אלא כיסוי על תהליכי ההתכנסות וההאחדה של תכנים וז'נרים. תהליך זה

אינו רק אובדן של פרספקטיבות שונות על נושאים חברתיים ופוליטיים אלא אף אובדן ממשי של תשתיות של יצירה תרבותית, המיועדות לאפשר לחברה להתבונן בעצמה בעין ביקורתית.

כיום כמובן לא יעלה על הדעת לוותר על המרכיב הבידורי בשידורי הרדיו והטלוויזיה הציבוריים, בשל התפקיד שנועד להם לגייס את תשומת הלב של המאזינים והצופים שהתרגלו לקצב, לסגנון ולסנסציוניות של הטלוויזיה המסחרית. אולם עדיין יש הבדל גדול בין שימוש ביסודות בידוריים ואסתטיים, שנעשה כדי לחזק את צפיית הציבור בתוכניות ובתכנים בעלי ערך ציבורי לבין שימוש נרחב ומקיף בבידור, כדי לקדם פרסומות. בידור למטרות פרסומת אינו מוגבל על ידי שיקולים תרבותיים, חברתיים ואסתטיים, והוא בא לעתים קרובות לסייע למניפולציה פרסומית. אולם ההבדל העיקרי בין שידור ציבורי לבין שידור מסחרי נמצא בהבחנה בין פנייה לקהל המאזינים והצופים שסיבתה דיאלוגית לבין פנייה שטעמה שיווקי. הדפוס הדיאלוגי, המאפיין שידור ציבורי תקין, פונה אל האזרח כאל ישות שוות ערך בתהליך התקשורת הציבורית ולא כאל אובייקט למניפולציה שיווקית חד-סטריית.

הדפוס השיווקי הוא לפי מהותו מניפולטיבי, למרות התחזותו לעתים לדפוס התקשורת דיאלוגי-אינטראקטיבי. מטרתו להשפיע על האזרח לקנות מוצר מסוים אבל לא לחשוב יותר מדי ולשקול את החלופות. כאשר הדפוס השיווקי הזה חודר לשידור הציבורי ולתכנים חברתיים-פוליטיים, הוא הופך את האזרח לאובייקט פסיבי הנתון למניפולציות תקשורתיות. כאשר המימון המסחרי חודר אף אל השידור הציבורי, הוא גורר אתו את אוירת השוק הטיפוסית לו: אווירה שאינה מתאימה לפורום הנותן עדיפות לטיעונים על פני סממאות. הצעקנות והקצב של הטלוויזיה המסחרית חדרו לתוכניות רבות ברשות השידור.

ההשפעה השיווקית של הפרסומות יכולה אף להיות ישירה יותר. מי שמקשיב בשנים האחרונות לתוכניות האקטואליה של רשת ב אינו יכול שלא להתרשם מהכיעור, מהוולגריות ומהצעקנות של הפרסומות, שוודאי מניעים מאזינים רבים לכבות את הרדיו או לעבור לגלי צה"ל. לו היה מופקד עורך בעל קורטוב של הבנה בדרך ההתנהלות של השידור הציבורי, היה פוסל ודאי חלק לא מבוטל של הפרסומות הללו ומעביר לפרסומאים הנחיות בנוגע לנורמות פרסום קבילות בשידור הציבורי. דבר זה לא היה פוגע אלא אפילו מחזק את האינטרס של המפרסמים לפרסם על הבמה הזאת, הנאלצת להתפשר עם מימון פרטי, בשל קיצוצי משרד האוצר.

כספי צודק כשהוא טוען שיש הקבלה בין תהליכי הפוליטיזציה של השידור הציבורי ובין תהליכים מקבילים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. בשתי המערכות בולטת תופעת המינויים הפוליטיים של אנשים שאינם מחויבים

לערכי השידור הציבורי או לערכי השכלה גבוהה ומדע במדינה דמוקרטית. בשני המקרים השלטון נותן בידי פקידי האוצר ופוליטיקאים, קצתם חסרי השכלה תרבותית כללית, כוח רב לפגוע בתפקודם של מוסדות המבוססים על פרופסיות ועל יצירתיות, אשר תפוקותיהם אינן ניתנות למדידה במונחים כספיים. הן ברשות השידור והן במערכת האוניברסיטאית מתגלעות בעיות ניהוליות (קצתן אמיתיות), שאפשר לפותרן באמצעות שינויים ארגוניים שוליים, ושמשמשות בידי הגורמים הפוליטיים כעילה להתערב ולמנות מקורבים שיפקחו על העיתונאים ועל אנשי האקדמיה. אין ספק שבשני המקרים הצירוף של תמריצים פוליטיים (להחליש את המוסדות האוטונומיים המאפשרים לבקר את השלטון) לחשיבה כלכלית צרה הוא הרה אסון בישראל. הפוליטיקאים גילו שטוב להסתיר שיקולים פוליטיים במסווה של נימוקים כלכליים, המסוגלים לחסל כל מוסד תרבותי-ציבורי 'לא כלכלי'!

השקעות בשידור ציבורי המחזקות ומפתחות את הדמוקרטיה, ובהשכלה גבוהה המקדמות את החברה מייצרות תפוקות שאי-אפשר כאמור לאמוד במונחים כלכליים חומריים של רווח כספי. אבל הקואליציה בין פוליטיקאים ובין כלכלני משרד האוצר מצליחה לעתים קרובות לשוות לטיעונים נגד האוטונומיה של מוסדות כרשות השידור והמועצה להשכלה גבוהה בישראל אופי מדעי אובייקטיבי. על הציבור להימנע מללכת שולל אחר ניסיונות אלה. כמוכן, לא כל המעורבים בשידור הציבורי משתפים פעולה עם צנזורה פוליטית, עם שוחד מסך לפוליטיקאים, עם השתקת ביקורת ועם מניעת העלאת נושאים על סדר היום הציבורי המביכים את השלטון. ישראל מדינה קטנה ואנשים רבים יודעים מי הם משתפי הפעולה של הפוליטיקאים ברשות השידור ומדוע הם מצליחים להמשיך לפעול בה. אנו יודעים גם מי נמנה עם הקבוצה הקטנה אך האמיצה של עיתונאים, עורכים ויוצרים הנאבקים כנגד ההשחתה של הרשות.* כספי מקדיש את ספרו ל'שומרי המיקרופון והמסך ברשות השידור ששרדו ולא נשברו, לא עזבו ולא התפשרו עם סטנדרטים מקצועיים גם בעתות מצוקה, עמדו בלחצים קשים; ואף על פי כן נשארו איתנים באמונתם בעיקריו של השידור הציבורי'. עליהם יש להוסיף את אנשי האקדמיה דן כספי ותמר ליבס, שהקדישו את עצמם למאבק הזה על קיומו ועל פיתוחו של השידור הציבורי בישראל. נותר רק לקוות שבקרב מאות התלמידים בבתי הספר לתקשורת בארץ תקום תנועה של עיתונאים שליחי ציבור, שימשיכו, ואולי אף יצליחו יותר במאבקם נגד התנוונות השידור הציבורי והדמוקרטיה בישראל.

* על אלה יש להוסיף את ההנהלה החדשה, המגלה תעוזה ונחישות בביצוע רפורמה בשידור הציבורי.